

УДК 37.016

Маляр О.І., к. псих. н., доцент,

доцент кафедри педагогічних наук, професійної та початкової освіти

КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Назаренко Н.А., викладач ВСП «Немирівський фаховий коледж будівництва, економіки та дизайну

Вінницького національного аграрного університету»,

магістр спеціальності 101 «Екологія»

КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЇ

Анотація. Описано та розкрито поняття екологічної культури в системі екологічних, психологічних, поведінкових сферах. Екологічна культура розглядається у структурі біхевіористичної екології та еволюційної психології.

Ключові слова: екологічна культура, поведінка, еволюційна психологія, біхевіористична екологія, людина.

Постановка проблеми. Сучасний стан довкілля на території України знаходиться у екологічному виснаженні, яке пов'язано з військовою агресією. Екологічна система сьогодення перебуває у небезпеці: знищення флори і фауни, постійне забруднення водойм, надмірне споживання природних ресурсів. Все це сприяє деградації природи та деградації людини. Сучасне населення Землі проживає у несприятливих екологічних умовах, тому нам потрібно більш турботливо ставитися до природи та змінити домінуючі негативні тенденції розвитку до довкілля. Саме тому, актуальним постає питання розвитку та формування екологічної культури у сучасного покоління. Екологія є складовою розвитку морально-духовних цінностей на різних вікових стадіях особистості, культурних традицій, фундаментом знань про екосистеми, про причинно-наслідкову взаємодію суспільства з природою впродовж століть, про стан довкілля в епоху інноваційно-технічного прогресу та засоби і способи збереження природи для майбутніх поколінь. Однією з умов гармонійного співіснування людини і природи є становлення та формування в особистості екологічної культури, де її фундамент закладається у дошкільному віці, а потім починає прогресувати у юнацькому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних учених вивченням впливу знань про природу на формування морально-духовних цінностей особистості та ставлення її до довкілля займалися В. Вернадський, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. У працях М. Бауера, Г. Білявського, М. Бойчева, В. Грубінко, Н. Левчук, А. Некос, Н. Пустовіт описано процес формування екологічної культури, як засвоєння системи екологічних знань, а також розкриваються закономірності екологічного виховання людини. Зарубіжні науковці (Davies, Krebs, & West, T. Barsbai., D Lukas, A Ponderfer) розглядають екологічну культуру з позиції біхевіористичної, поведінкової та генетичної концепції, як порівняльний аналіз між людським та тваринним світом.

Основною метою є теоретичний аналіз сучасних наукових праць вчених, які розкривають суть поняття екологічної культури в контексті екології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Люди існують не лише в певних природних умовах, але й у культурному середовищі, яке вони створили. Також, визначення культури ґрунтується на концепції культурної антропології Б. Тайлора, згідно з якою культура є проявами усіх видів суспільної діяльності, звичаїв, вірувань, мистецтва, мови, традицій, етикету, моралі, релігії, все це є основою пристосування до соціального й природного оточення, яке складалося століттями [4].

Сучасні науковці, зокрема М. Голубець, М. Кримський, В. Крисаченко розуміють культуру як сукупність матеріальних і духовних цінностей, утворену людством у процесі суспільної діяль-

ності, яка охоплює технічні засоби виробництва, матеріальні цінності, духовні надбання в сфері науки, мистецтва, літератури, моралі та освіти [3, с. 33].

У нинішній науці екологічну культуру розглядають в структурі біхевіористичної екології - дослідження того, як вплив навколишнього середовища призводять до варіацій у поведінці тварин та порівняння з поведінкою людини (Davies, Krebs, & West, 2012) - з фокусом на ідеї адаптивної фенотипової пластичності. Запропонована структура може бути корисною кількома способами. По-перше, описуються екологічні виміри, які мають бути пов'язані з культурними варіаціями, але ґрунтовно досліджені в процесі реалізації. По-друге, такий напрям в екології має потенціал для інтеграції різноманітних існуючих пояснень, пропонуючи нам фундамент для багатьох існуючих трактувань поняття екологічної культури. По-третє, біхевіористична екологія дає можливість поєднати психологічні та екологічні підходи між тваринними групами та людським суспільством в контексті розвитку та формування екологічної культури. По-четверте, це охоплює різноманітні теорії про спосіб розуміння впливу багатьох культур на розвиток вихованості у суспільстві, а також культурні зміни, яким піддавалася цивілізація [8].

Е. Маркарян розрізняє три підсистеми культури: одна є «природно-екологічна», що відображає спосіб адаптації суспільства до біофізичного оточення, друга має назву «суспільно-екологічна», яка характеризується впорядкованістю взаємодії суспільства з іншими суспільствами, з природою, третя - «соціально-регулятивна», яка спрямована на підтримання соціальної системи як єдиного цілого [5].

Дослідження Т. Varsbai, D. Lukas, A. Pondorfer, у 2021 році показує, що екологічна культура пов'язана з поведінкою людини, що тісно відповідає місцевим умовам навколишнього середовища, дотримуючись моделей дуже схожих на показані ссавцями і птахами, що живуть на одній території [7].

Поняття екологічної культури розглядається не тільки в екологічній науці, а й в інших галузях, зокрема, в психології, зоології та генетиці. Тому, ми презентуємо опис моделі закордонних науковців (Alberto J. C. Micheletti, Eva Brandlab, and Ruth Mace), які розкривають суть формування екологічної культури в напрямку поведінкової екології людини та еволюційній психології [6]. На рисунку 1 пояснюється взаємодія трьох еволюційних підходів, які торкаються людської поведінки, включаючи культурні риси на різних рівнях розвитку цивілізації [6].

Поведінкова екологія людини, еволюційна психологія та підходи до культурної передачі (показані зеленим, синім та коричневим відповідно) описують різні еволюційні питання про поведінку та культуру людини. Зауважимо, що деякі з них можуть розширити сферу інтересів та підходів культурної передачі, включаючи її механізм, а інші можуть поширити еволюційну психологію та онтогенез, залежно від того, яке визначення психологічного механізму задіяно при розгляді поняття екологічної культури [6].

Також, наближені думки ми можемо спостерігати у працях В. Крисаченко, який розглядає екологічну культуру як здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати особисті потреби до довкілля. Він вважає, що екологічну культуру потрібно інтерпретувати, як цілеспрямованою діяльністю людини, що спрямована на організацію та перетворення природного світу відповідно до людських потреб. Екологічна культура направлена на подолання обмеженості людини як біологічного виду, щодо адаптації в біосфері за умов постійної конкуренції з боку тих чи інших живих істот та їхнього життя [2;3].

М. Дробноход описує функціонування екологічної культури як форми пристосування суспільства до природних умов і спосіб організації життєвої території, яка охоплює систему уявлень, моральних і духовних установ [1, с. 10]. Зазначимо, що поняття екологічної культури досить широке, але у наукових джерелах заходимо певну інтерпретацію. Отже, екологічна культура - напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать природне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток.

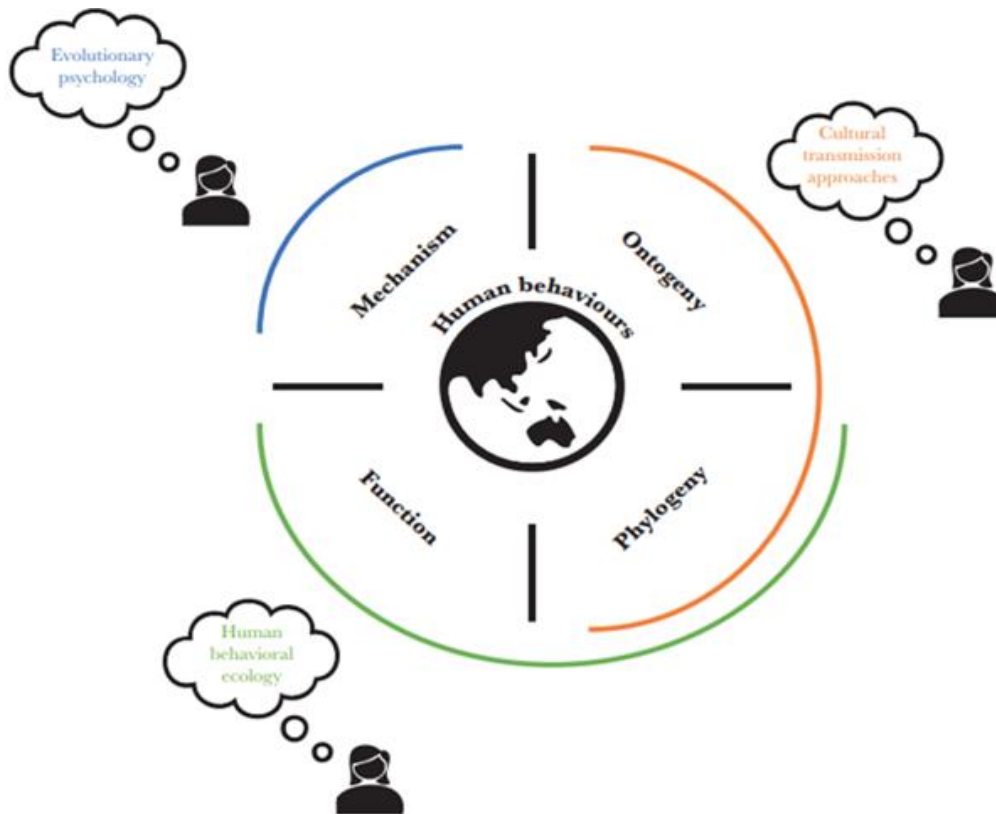

Рис. 1. Поєднання та взаємодія трьох галузей науки щодо дослідження розвитку екологічної культури [6]

Висновки. Аналізуючи наукові праці вчених, можна зробити висновок, що розвиток та формування екологічної культури особистості бере свій початок з природного світу, а її ознаки мають генетичне та поведінкове підґрунтя. Також екологічна культура є важливим аспектом гармонійного розвитку людини у взаємодії з довкіллям. Екологічну культуру потрібно розглядати в комплексі традицій, звичаїв, освіти та системи виховання у певному суспільстві і враховувати природну територію (рівень її забруднення), на якій проживають люди. Вирішити питання дбайливого ставлення особистості до природи можливе лише в рамках екологічної культури, яка є основним чинником та передумовою гармонізації та оптимізації системи «людина-природа».

Список використаних джерел

1. Дробноход М. І., Вольвач Ф. В., Іваненко С. І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою [Коллективна монографія]. К.: МАУП, 2000. 76 с.
2. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика. К. : Заповіт, 1996. 350 с.
3. Крисаченко В.С., Кримський М.А., Голубець М.А. Екологія і культура. Київ: Наукова думка, 1991. 260 с.
4. Поняття, зміст, функції культури. URL: http://pidruchniki.com/1417012043830/kulturologiya/istoriya_kulturologichnoyi_dumki#77
5. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: навчальний посібник. К. : Центр навчальної літератури, 2004, 382 с.
6. Alberto J C Micheletti, Eva Brandl, Ruth Mace. What is cultural evolution anyway? *Behavioral Ecology*, Volume 33, Issue 4, 2022, P. 667–669, DOI: <https://doi.org/10.1093/beheco/amac011>
7. Barsbai T, Lukas D, Ponderfer A. Local convergence of behavior across species. *Science*, Vol 371, Issue 6526, 2021. P. 292-295 DOI: 10.1126/science.abb7481
8. Davies, N. B., Krebs, J. R., & West, S. A. *An introduction to behavioural ecology*. Hoboken, NJ: Wiley 2012.